

UDK 316.7(497.6)

Primljeno: 01. 06. 2018.

Pregledni rad

Review paper

Sarina Bakić, Ehlimana Spahić

UNAPREĐENJE KULTURNE POLITIKE U KONTEKSTU RAZVOJA BOSNE I HERCEGOVINE

Nezavidan položaj kulture u bosanskohercegovačkom društvu predstavlja značajan problem, čijem rješavanju je nužno pristupiti sistemski, planski i stratejski. Uzimajući u obzir položaj kulture i umjetnosti u bosanskohercegovačkom društvu, evidentan je nedostatak interesa ključnih aktera (vlasti, umjetnici i naučna zajednica) za ozbiljnim promišljanjem ove problematike. Specifična pravno-politička organizacija države, kao i sistem podijeljenih nadležnosti dodatno kompliciraju kreiranje adekvatnog okvira za donošenje i implementiranje kulturne politike. U tom kontekstu, autorice naglašavaju važnost kulturne politike i njenog doprinosa u razvoju bosanskohercegovačkog društva, naročito u kontekstu EU integracija.

Ključne riječi: kultura; kulturna politika; ekonomski razvoj; socijalni razvoj; EU integracije

UVOD

Svaka kulturna politika koja nastoji da se rukovodi načelima demokratizacije kulture podrazumijeva, osmišljava i sprovodi kulturne akcije koje imaju za cilj da najvećem broju građana omoguće zadovoljenje individualnih kulturnih potreba. Država, kao nosilac takve kulturne politike, donosi zakonske akte, osniva ustanove, uvodi metode planiranja i programiranja kulturnog usmjeravanja ili „kulturnog inženjeringa“ (Mollard 2000) koje ne samo da kulturne sadržaje čine dostupnim, već u isto vrijeme, svojim sadržajem utiču na formiranje svijesti i ponašanja potencijalnih konzumenata. Kulturna politika jedne države u velikoj mjeri predstavlja refleksiju odnosa političkog sistema prema pojedincu te reprezentuje osnovne vrijednosti koje u konkretnom društvu preovladavaju. S tim u vezi, a prema Throsbyju, društvene okolnosti ekonomsko-kulturnim nivoom uslovljavaju i vrstu i obim kulturnih sadržaja (Throsby 2012: 90). Političke stranke na vlasti u svakoj državi, odnosno grupe koje u njeno ime vrši vlast, veličaju postojeći sistem vrijednosti, svoju istinu i svoje norme prikazuje kao vječne, namećući svojim građanima poštovanje svega toga (Throsby 2012: 91-92). Zato je proučavanje socio-kulturne realnosti nekog istorijskog vremena, pa samim tim i kulturne politike, neodvojivo od proučavanja cjelokupnih ekonomskih, društvenih, institucionalnih, socioloških i psiholoških, ali i političkih aspekata specifičnog društva.

Imajući u vidu prethodne opservacije, nužno je istaći da kreiranje adekvatne kulturne politike, uz njeno logičko i funkcionalno povezivanje sa ostalim društvenim sistemima, stvara osnovu za socijalni i ekonomski razvoj. Neosporno je da kultura, kulturne i kreativne industrije mogu biti okosnice lokalnog i regionalnog razvoja. Ovu činjenicu prepoznala je EU, te je kreirala adekvatan regulatorni, institucionalni i programski okvir sa ciljem razvoja kulture i spomenutih industrija. Uzimajući u obzir da Bosna i Hercegovina teži integraciji u EU, spomenuti okviri mogu biti korisne smjernice za pripremu cjelovite kulturne politike, u kojoj će kreativne i kulturne industrije imati značajno mjesto.

1. AKTUELNA POZICIJE KULTURE I KULTURNE POLITIKE U BOSNI I HERCEGOVINI

Bosanskohercegovačko društvo jeste dobar primjer nesnalaženja unutar različitih tendencija koje karakterišu savremene procese u kulturi. Teškoće nećemo naći samo

u komplikovanom političkom uređenju države, različitim ideološkim opterećenjima ili različitim političkim preferencijama. Suočenosť sa posljedicama rata, siromaštvom velikog dijela građana, ekonomskim i kulturnim zaostajanjem, nepismenošću, te strahom od ‘drugog’ i ‘drugačijeg’, dodatno usložnjava nimalo jednostavan bosanskohercegovački kulturni kontekst. Veći dio kulture u Bosni i Hercegovini, prvenstveno komercijalni segmenti kulture, su bez postojanog kulturnog značenja i izražene tendencije ka razvijanju kulturne svijesti (Bakić, 2013). Ovakva atmosfera, vještački izazvana i vještački održavana, zamagljuje i devalvira autentične kulturne vrijednosti, a sama se, bez duhovnog rizika i stvaralačke odgovornosti, nameće kao dominantna unutar bosanskohercegovačkog kulturnog horizonta. Ratne i poslijeratne godine su obilježene svojevrsnom „kulturnom kataklizmom“, čije bi se dimenzije i dugoročne katastrofalne posljedice tek trebale ozbiljno ispitivati i istraživati. Različite analize i istraživanja su uglavnom obuhvatale političku i ekonomsku krizu, ratna dešavanja i socijalne implikacije, dok je urušavanje kulturnog sistema i njegovih vrijednosti zanemareno. Karakteristično je da su se ‘analitičari’ zatvorili u svoje nacionalne okvire, te se zbog toga i ne mogu uočiti prave razmjere erozije kulturnog kapitala Bosne i Hercegovine u cjelini. Mada je u međunarodnom kontekstu cjelokupna regija bivše Jugoslavije označena kao „polje opšte krize“ (Dragičević-Šešić, Dragojević 2005: 25), ne bismo mogli sa sigurnošću tvrditi da se kroz krizu velikog obima, a koja još uvijek traje u cijelom regionu, prolazilo na isti način. Kriza je imala različit karakter i dubinu, što se posebno odnosi na transformaciju, očuvanje ili degradaciju kulturnog sistema. Bosnu i Hercegovinu kao državu karakteriše destrukcija cjelokupnog institucionalnog kulturnog sistema, a društveno-politička situacija u kojoj se država nalazi još uvijek ne daje mogućnosti kreiranja istinski novog koncepta kulture i kulturne politike.

Bosna i Hercegovina je, kao država u tranziciji, bila ‘primorana’ da relativno brzo sprovede veliki broj sistemskih promjena, ali je još uvijek bez mehanizama i kadrovske osposobljenosti za vršenje monitoringa nad sprovođenjem različitih mjera i predviđanje konkretnih rezultata. Posebno otežavajuće okolnosti proizilaze iz toga što su socijalne posljedice ovih promjena veoma negativne (visoka nezaposlenost, društvena marginalizacija nekad cijenjenih pojedinaca i grupa, povećanje stope raznih oblika patološkog socijalnog ponašanja...), a pritom je važno naglasiti da mjere sprovodi ekonomski nerazvijena država.

No, nisu samo politički i ekonomski faktori razlozi nemogućnosti kreiranja i implementacije novih konceptata kulturne politike u Bosni i Hercegovini. Suštinski problemi nastaju iz činjenice da je istovremeno sa prestankom državnog uticaja na

kulturu, a koji je bio dominantan u SFRJ¹, prestala i državna briga za kulturu, tako da su ustanove kulture i kulturni djelatnici u Bosni i Hercegovini upućeni na tržište koje faktički još uvijek ni ne postoji, te da se interesovanje publike za kulturu, posebno one elitne sadržaje, smanjilo, a ponegdje sasvim i nestalo. Drugim riječima, u pitanju je „kriza u kulturnim podsistemima u postsocijalističkim zemljama“ (Dragičević-Šešić, Dragojević 2005: 25), gdje je dotada „privilegovani kulturni podsistem, izgubio taj položaj i suštinski bio doveden u pitanje“. „U prethodnom sistemu on je primarno ispunjavao ideološko-legitimacioni zadatak, pa je upravo stoga u određenim zemljama bitno dovedena u pitanje njegova održivost kao segmenta prvenstveno javnog sektora“ (Dragičević-Šešić, Dragojević 2005: 26).

2. ZNAČAJ KULTURNE POLITIKE ZA DRUŠTVO

U kontekstu kulturne politike u Bosni i Hercegovini danas, jednu od najtransparentnijih ‘neprilika’ u predstavlja problematika javnih politika i javnog sektora. Najčešće se to odnosi na neprofesionalnu administraciju u kulturi, kreiranje razvojnih politika koje isključuju kulturu i kulturne djelatnike, uvođenje liberalnog modela kulturne politike iz kojeg najčešće slijedi neadekvatna privatizacija i slaba koordinacija između subjekata u kulturi, odnosno njihova neusaglašenost u aktivnostima i djelovanjima (Bakić 2013). Problem pozicije institucija kulture u Bosni i Hercegovini i njihove društvene uloge pojačan je nedovoljnim akcentiranjem na razvoj kadrova, što neminovno dovodi do deprofesionalizacije a posljedično tome i nedostatka znanja, posebno u odnosu na zahtjeve i tokove evropskog i svjetskog tržišta. Nadalje, veoma znakovita je nerazvijenost međusobnih odnosa i saradnje javnog, privatnog i civilnog sektora, što se također tumači kao posljedica nerazvijenosti civilnog društva.

Opisano stanje obično podrazumijeva netransparentne i neravnopravne uslove egzistiranja ustanova u kulturi, izostanak međusobnog dijaloga i ‘kulture dijaloga’, kao i izostanak javne kontrole kulturne politike. U isto vrijeme, ovakva situacija otežava razvoj kulturnog poduzetništva bilo kojeg tipa. Praktično, to znači da sve „dok ne dođe do promene socio-ekonomske i političke kulture – koja se odnosi na ukupnost vrednosti, verovanja, načine ponašanja – ne može doći ni do stvaranja novih

¹ Kulturna politika je u tom periodu predstavljala vrlo raznovrsan i razgranat sistem planski vođenih akcija i namjera za stimulisanje, usmjeravanje i koordinaciju ogromnog duhovnog i materijalnog kulturnog prostora, a sa potpunom podređenošću faktoru političkog rukovođenja (Doknić 2013: 315).

formata u pojedinim sektorima, do snaženja civilnog i privatnog sektora za što je neophodno uvođenje novih vrednosti preduzetničke kulture (preuzimanje rizika, mobilnost, inovativnost, kompetitivnost, odnos prema novcu i bogatstvu)“ (Dragičević-Šešić, Dragojević 2005: 24). Ono što nije samo karakteristično za Bosnu i Hercegovinu, ali je veoma izraženo, jeste kriza na samom kulturnom tržištu, do čega je došlo usljed nezainteresovanosti potencijalne publike koja je suočena sa ponudom globalnog tržišta zabave i masovne kulture uopšte, što je rezultiralo velikim oscilacijama u domenu ukusa, umjetničkih i estetskih vrijednosti i kriterija. Nedostatak ili nepostojanje interesa za kulturna dobra i kulturne sadržaje, naročito kada su u pitanju manje sredine, još više produbljuje krizu kulturnih ustanova i organizacija, pa i kulturne politike u cjelini.

U planiranju svake kulturne politike, pa tako i u Bosni i Hercegovini, prelamaju se cjelokupne društvene, političke i ideološke suprotnosti, reflektiraju se ciljevi društvenog razvoja i političkih borbi, oslikavaju se dosezi slobode stvaralaštva, reflektira se svakodnevni život u bezbroj aspekata. Svaka vlast kreira sopstvenu kulturnu politiku, preko koje obezbjeđuje prohodnost svoje političke orijentacije, instrumentalizirajući u manjoj ili većoj mjesri kulturu tako što je finansijski, politički i ideološki usmjerava. Državna kulturna politika u pravilu polazi od interesa vladajuće klase, što neminovno vodi sužavanju jednih aspekata kulturnog djelovanja u korist drugih i njihovom favorizovanju. S tim u vezi, složiti ćemo se sa Lepeniesom kada kaže da se kulturna politika oblikuje na granici politike i kulture i njihovog međusobnog uticaja na cjelokupnost društvenog života (Lepenies 2009). U nekim modelima kulturne politike država preko svog ideološko-političkog aparata „kulturu kao politički i vaspitno poželjnu sadržinu unosi spolja u životnu i radnu sredinu i u potpunosti odlučuje o svakom procentu materijalnih izdataka za kulturu“ (Lepenies 2009: 54). Kultura tako postaje nezaobilazan faktor preobražaja i usmjeravanja cjelokupnog društva, planirana u okviru kulturne politike kao sistema rukovođenja određenim kulturnim prostorom. Kulturna politika, kao svjesna i planska intervencija države (u bosanskohercegovačkom društvu to je uglavnom intervencija entiteta i kantona), postaje izuzetno važan dio sveobuhvatnog političkog rukovođenja. Na ovakav način, kulturna politika obezbjeđuje stabilizaciju političke realnosti, pri čemu je kompletna kultura u funkciji očuvanja i opravdanja postojećeg stanja.

Ovakav model kulturne politike sa koncentracijom ekonomske, ideološke i političke moći u rukama kulturno-političkog aparata, ali bez jasno definisanog programa, stvara u Bosni i Hercegovini ideološki podobnu kulturu kao rezultat dominantnih uloga stranačkih ideologija na ukupna kulturna dešavanja i

onemogućavanja slobodnog i nezavisnog kulturnog i umjetničkog stvaranja. Drugim riječima, „veliki paradoks ‘kulturnog opstanka’ je u tome da samo slobodne individue mogu upotrebom svoje imaginacije održavati jednu kulturu u životu, širiti njezine horizonte, učestvovati u njezino ime u dijalogu i kulturalnim interakcijama. Kultura bez slobodnih individua, bez priznatih individua uopće, jest *himera*, ‘fosil’ zreo za arhiviranje i konzerviranje“ (Mujkić 2007:109). Briga kulture nije više stvaranje nekog ‘novog čovjeka’ već specijalnog konzumenta posebne vrste robe – kulturnih proizvoda².

Nadalje, apologete neoliberalizma i popularne kulture najčešće kao argument ističu da postoji objektivno raspoloženje masa koje traži i iziskuje takvu vrstu kulture, iz čeg proizlazi popularizacija i demokratizacija kulture, praćena njenim ‘brkanjem’ sa razonodom i čistom zabavom. Jedan od načina prevazilaženja ovakve situacije u bosanskohercegovačkoj kulturi i kulturnoj politici jeste primjenjivanje EU strategija kada je u pitanju ovaj izuzetno značajan društveni segment. U najopštijem smislu one se prvenstveno odnose na segmente kulturnog naslijeđa, saradnju između različitih kulturnih institucija te mobilnost kulturnih radnika odnosno umjetnika. U nastavku rada će o ovim strateškim smjernicama biti više govora.

3. MJESTO I ULOGA KULTURE U OSTVARIVANJU EKONOMSKOG I SOCIJALNOG RAZVOJA

Nakon što smo u kratkim crtama dali pregled stanja u oblasti kulture, te uočili probleme i izazove sa kojima se susreću institucije kulture, nužno je prodiskutovati o modalitetima za transformaciju kulturne politike kako bi se stvorile solidne osnove za poboljšanje stanja u ovoj oblasti. Pored uobičajenih pretpostavki koje podrazumijevaju jačanje finansijskih, institucionalnih, kadrovskih i organizacijskih kapaciteta institucija kulture, nužna je i radikalna kontekstualna prilagodba svih aktera. Svi akteri od značaja za razvoj kulture (institucije kulture, nadležne institucije, nevladine organizacije i građani) moraju prekinuti “talačku krizu vječite tranzicije” i shvatiti da se stari načini funkcionisanja ne mogu vratiti, a da je nove načine nužno upoznati i prilagoditi potrebama društva.

² Ono što bi trebalo posebno zabrinjavati jeste što priroda te dominantne kulture ostaje izvan ozbiljne kritike, koja, ukoliko se i pojavi, ne nalazi valjana uporišta i utemeljenja već ostaje na poziciji kritiziranja. Kriza kritičke kulture u bosanskohercegovačkom društvu, koja je nekada imala evropske pa i svjetske domete, dovela je do toga da danas „pravi muk prati velike i sudbonosne promene u celoj sferi duha, obrazovanja, kulturnog i umetničkog života“ (David 1997).

Ključno je stvoriti vlastiti model kulturne politike, model koji je kontekstualno prilagođen potrebama društva, model koji je autohtoni odgovor na potrebe društva, a u isto vrijeme dio globalnog kulturnog prostora. Promišljanja usmjerena na kreiranje adekvatnih modela kulturne politike rezultirala su nastankom sljedećih tipova kulturnih politika: politika pogodovanja³, politika pokroviteljstva⁴, politika graditelja, arhitekata⁵, politika konstruktivizma⁶ (Hesmondhalgh i sur. 2015 u Švob-Đokić 2017: 4). Moguće je izdvojiti još jednu tipologizaciju modela kulturne politike: liberalni model⁷, paradržavni model⁸, državni birokratsko-prosvjetiteljski model⁹, državni prestižno-prosvjetiteljski model¹⁰, nacionalno-emancipatorski model¹¹ i regionalno jezični/etnički model¹² (Dragičević Šešić, Stojković 2013: 32-33 u Švob-Đokić 2017: 4).

Temeljem analize navedenih tipologizacija modela kulturne politike moguće je zaključiti da ne postoji jedan jedinstven i univerzalan recept. Kulturna politika je produkt šireg društveno-historijskog konteksta i sposobnosti prilagođavanja institucija kulture trenutnim izazovima uz prepoznavanje i mapiranje budućeg pravca razvoja. U tom kontekstu, a uzimajući u obzir prethodne elaboracije o stanju kulture u našem društvu, nameće se potreba za serioznim i sveobuhvatnim dijalogom svih relevantnih aktera sa ciljem pronalaženja modaliteta kreiranja kulturne politike. Kreiranjem

³ “Država (Facilitator state) podržava/promiče kulturu poreznim olakšicama i drugim mogućim pogodnostima (primjerice SAD)” (Hesmondhalgh i sur. 2015 u Švob-Đokić 2017: 4).

⁴ “Država (Patron state) usmjerava i promiče kulturnu proizvodnju djelovanjem arm’s length agencija, specijaliziranih centara i/ili savjeta (primjerice Velika Britanija – Arts Council, BBC i dr.)” (Hesmondhalgh i sur. 2015 u Švob-Đokić 2017:4).

⁵ “(Visoko)specijalizirana država (Architect state) (prosvijećenom) birokracijom neposredno upravlja kulturom i uvelike oblikuje kulturni život (primjerice Francuska)” (Hesmondhalgh i sur. 2015 u Švob-Đokić 2017: 4).

⁶ “Država (Engineer state) neposredno potiče, usmjerava i kontrolira kulturnu proizvodnju (primjerice Kina)” (Hesmondhalgh i sur. 2015 u Švob-Đokić 2017: 4).

⁷ “Država facilitator uključuje u kulturnu politiku privatni sektor i civilno društvo, a djeluje prema modelu arm’s length organizacija (primjerice SAD)” (Dragičević Šešić, Stojković 2013: 32-33 u Švob-Đokić 2017: 4).

⁸ “Država pokrovitelj formira paradržavna tijela, npr. umjetnička vijeća kojima upravlja kulturom (primjerice Velika Britanija i Irska)” (Dragičević Šešić, Stojković 2013: 32-33 u Švob-Đokić 2017: 4).

⁹ “Država inženjer planira, usmjerava i kontrolira kulturnu proizvodnju (primjerice Kina, Sirija, Vijetnam, Kuba, Turkmenistan, Tadžikistan i Uzbekistan)” (Dragičević Šešić, Stojković 2013: 32-33 u Švob-Đokić 2017: 4).

¹⁰ “Država arhitekt promiče imidž i prestiž zemlje, javni sektor, kulturnu decentralizaciju i kulturnu animaciju (primjerice Francuska)” (Dragičević Šešić, Stojković 2013: 32-33 u Švob-Đokić 2017: 4).

¹¹ “Država promiče „etnički definiranu“ kulturnu politiku (primjerice Latvija, Moldavija, Kirgistan, neke zemlje Južne Amerike, npr. Peru i neke zemlje u razvoju, npr. Senegal)” (Dragičević Šešić, Stojković 2013: 32-33 u Švob-Đokić 2017: 4).

¹² “Uvažava teritorijalnu pripadnost (primjerice Švicarska kulturna politika u mandatu kantona; belgijska francofona i flamanska kulturna politika; njemačka kulturna politika na razini saveznih pokrajina – lander; gradske kulturne politike)” (Dragičević Šešić, Stojković 2013: 32-33 u Švob-Đokić 2017: 4).

jedinstvenog modela kulturne politike (uz puno uvažavanje složenosti institucionalnog upravljačkog sistema) stvaraju se osnove za stabilizaciju i pozicioniranje kulture i kulturnih institucija u društvu.

Logičkim i funkcionalnim povezivanjem kulture sa ostalim društvenim sistemima stvaraju se preduslovi za politički, ekonomski i socijalni razvoj. U tom kontekstu, nužno je naglasiti da su seriozna istraživanja o razvojnom doprinosu kulture započela 1980-tih godina, a u fokusu ovih je bilo pronalaženje adekvatnih elaboracija odnosa između kulture, kulturne politike i razvoja. Istraživači su se dominantno posvetili analizi sljedećih formi razvojnog doprinosa kulture: utjecaj kulture na ekonomski razvoj gradova (Van der Borg i Russo 2005; Florida 2005; McAdams 2007; Smidt-Jensen 2007; Tucker 2008; Pratt 2010; City of London Economic Development 2013; The European Economic and Social Committee 2016; Duxbury et al. 2016), kulturni turizam (Robinson i Picard 2006; OECD 2009; Zadel i Bogdan 2013; Matei 2015; Shahzalal 2016; S. Noonan i Rizzo 2017); lokalni i regionalni razvoj (McCann 2003; Tabellini 2006; Ilmonen 2009; UNESCO 2009; Lindeborg i Lindkvist 2013; De Albuquerque Vasconcellos i Vasconcellos Sobrinho 2014; Benner 2017; OECD 2017). Ne umanjujući značaj prethodno navedenih istraživačkih fokusa, nužno je naglasiti da je poseban fokus istraživača na razvojnom potencijalu kulturnih i kreativnih industrija¹³. Njihov značaj prepoznat je ne samo na nacionalnoj¹⁴ nego i na međunarodnoj razini (United Nations/UNDP/UNESCO 2013; UNDP, WIPO, EU).

U te svrhe kreiran je međunarodni okvir za poticanje razvoja ovih industrija, a čine ga: Esenska deklaracija, Univerzalna deklaracija o kulturnoj raznovrsnosti i Konvencija o zaštiti i promociji raznovrsnosti kulturnih izraza (UNESCO), te Rezolucija Europskog parlamenta o kulturnim industrijama, Europa 2020 - Europska strategija za pametan, održiv i inkluzivan rast i Jugoistočna Europa 2020 (Domazet et al. 2016: 35).

Pomenuti okvir je od posebnog značaja budući da u uvjetima globaliziranog poslovanja razvoj kulturnih i kreativnih industrija zahtijeva postojanje međunarodnog pravnog i institucionalnog okvira koji će regulirati i stimulirati razvoj ovih industrija.

¹³ Kulturne i kreativne industrije (CCI - Cultural and Creative Industries) obuhvaćaju 11 sektora, a to su: oglašavanje, arhitektura, izdavaštvo, industrija igara, muzika, film, magazini i novine, izvođačke umjetnosti, radio, TV i vizualna umjetnost (EY 2015: 11).

¹⁴ Australija (Higgs, Cunningham 2007); Južna Afrika (Avril, Newton, 2008); Švedska (The Swedish Agency for Growth Policy Analysis 2009); Havaji (Department of Business, Economic Development and Tourism 2012); Meksiko (Mexican business climate for Dutch Creative Industries 2013); Hrvatska (Stojčić, Bačić, Aralica 2016); Njemačka (Initiative Culture and Creative Industries of the German Federal Government 2009; Federal Ministry for Economic Affairs and Energy (BMWi) Public Relations 2016); Austrija (Federal Ministry of Science, Research and Economy 2016); Gruzija (Farinha 2017).

Kultura zauzima značajno mjesto u okviru globalnih razvojnih programa i integrirana je u globalne ciljeve održivog razvoja¹⁵.

Sve članice UN-a su preuzele obavezu implementacije spomenutih ciljeva, te se to može smatrati dodatnim motivom da Bosna i Hercegovina pristupi serioznom kreiranju kulturne politike. U naučnoj zajednici postignut je značajan konsenzus o razvojnom doprinosu ovih industrija, a najčešće se spominju sljedeće forme doprinosa: doprinos kreiranju nove dodane vrijednosti, pospješivanje vanjske trgovine (izvoza), jačanje socijalne inkluzije, društveni i kulturni razvoj, porast kvaliteta života, borba protiv nezaposlenosti mladih i ostali indikatori socio-ekonomskog razvoja (Daubaraitė, Startiene 2015: 129-134 u Domazet et al. 2016: 30). Spomenuti popis nije konačan i mogu mu se dodati sljedeći doprinosi: stimuliranje inovativnosti i kreativnosti, recikliranje i zaštita okoliša, društvene inovacije, inovacije u oblasti pružanja javnih usluga, razvoj ljudskog kapitala, razvoj intelektualnog kapitala (na individualnoj, organizacionoj i nacionalnoj razini), razvoj IT sektora i aplikativna promocija cjeloživotnog učenja. S obzirom da je riječ o vrlo dinamičnim i kapitalno intenzivnim industrijama, evidentna je sve veća povezanost sa ostalim industrijskim sektorima, a što ima pozitivne multiplicirajuće efekte na socijalni i ekonomski razvoj.

Uzimajući u obzir prethodne elaboracije evidentna je potreba da se pronađu adekvatni modalitete mapiranja potencijala ovih industrija u Bosni i Hercegovini, a prve korake u tom pravcu napravio je Kanton Sarajevo¹⁶. Ovaj primjer bi trebale slijediti i ostale razine vlasti nadležne za kreiranje kulturne politike i adekvatnog ambijenta za kreativne i kulturne industrije. Kulturne i kreativne industrije mogu biti generator novih poduzetničkih ideja, a njihova realizacija moguća je putem malih i srednjih preduzeća.

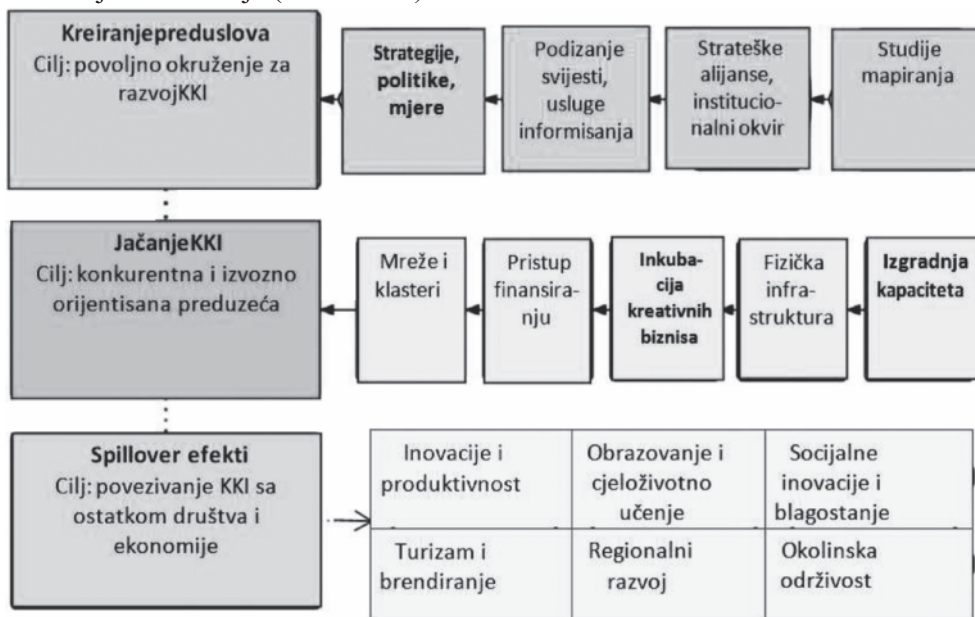
Potrebno je stimulirati razvoj lokalnih i regionalnih centara kreativnih industrija kroz kreiranje poduzetničkih inkubatora i poduzetničkih zona orijentiranih na razvoj

¹⁵ Doprinos kulture ostvarivanju održivog razvoja sadržan je sljedećim ciljevima/ targetima: Cilj 4. Kvalitetno obrazovanje (Target 7. Do 2030. osigurati da svi učenici steknu znanja i vještine potrebne za promicanje održivog razvoja, uključujući, između ostalog, obrazovanje za održivi razvoj i održivi stil života, ljudska prava, ravnopravnost spolova, promicanje kulture mira i nenasilja, globalnog građanstva i uvažavanje kulturne raznolikosti i doprinosa kulture održivom razvoju); Cilj 8. Dostojanstven rad i ekonomski rast (Target 3. Promicati razvojno orijentirane politike koje podupiru produktivne aktivnosti, pristojno stvaranje novih radnih mjesta, poduzetništvo, kreativnost i inovacije te potiču formalizaciju i rast mikro, malih i srednjih poduzeća, uključujući pristup finansijskim uslugama; Target 9. Do 2030. osmisliti i implementirati politike za promicanje održivog turizma koji stvara radna mjesta i promiče lokalnu kulturu i proizvode); Cilj 11. Održivi gradovi i zajednice (Target 4. Ojačati napore za zaštitu svjetske kulturne i prirodne baštine) (The Committee on Culture of the world association of United Cities and Local Governments (UCLG), 2017).

¹⁶ Studija o kreativnoj industriji u Kantonu Sarajevo sastoji se od IX poglavlja. U spomenutoj studiji fokus je stavljen na: modele kulturnih i kreativnih industrija, evropska iskustva u podršci razvoju ove industrije, te na pojedinačne sektore kreativne industrije Kantona Sarajevo (Domazet et al. 2016).

ovih industrija. Razvojem ovih industrija Bosna i Hercegovina može zaustaviti trend odlaska mladih i obrazovanih ljudi.

Dakle, investiranjem u poduzetničke inkubatore i industrijske zone kreativnih industrija moguće je otvoriti nova radna mjesta i zadržati mlade. Analizirajući europska iskustva i dobru praksu u kontekstu podrške KKI identificirane su tri dimenzije intervencija (vidi sliku 1).

Slika 1. Tri dimenzije podrške kreativnim i kulturnim industrijama u EU.

(Izvor EU, 2012 u Domazet et al. 2016: 41).

Navedene forme podrške kreativnim i kulturnim industrijama u EU mogu biti dobar orijentir vlastima na svim razinama kako kreirati i realizirati politike i mjere u svrhu stvaranja uslova za razvoj kulturnih i kreativnih industrija.

S obzirom na kompleksnost našeg upravljačkog sistema, a uzimajući u obzir primjere dobre prakse (gradovi i regije u EU - *The Culture for cities and regions*, 2015), lokalne zajednice moraju preuzeti inicijativu za pokretanje ovih industrija. Gradovi i općine u okviru svoje nadležnosti i u saradnji sa višim razinama vlasti trebaju pronaći modalitete za stvaranje boljih uslova za razvoj kreativnog poduzetništva. S obzirom da spomenute industrije doprinose lokalnom i regionalnom razvoju, a nepostojanje konsenzusa na višim razinama vlasti usporava sve procese, pa i ove koji se odnose na razvoj kulturne politike i mjera za razvoj kulturnih i kreativnih

industrija, lokalne vlasti trebaju preuzeti inicijativu i pripremiti vlastite strategije kulturnog razvoja. Ne umanjujući značaj šireg globalnog konteksta u kojem se razmatraju, analiziraju i valoriziraju razvojni doprinosi kulture, za Bosnu i Hercegovinu od posebnog značaja su regulatorna, strateška i institucionalna opredjeljenja EU u oblasti kulture.

4. KULTURNA POLITIKA U KONTEKSTU EU INTEGRACIJA: MOGUĆNOSTI I OGRANIČENJA

Institucionalni i pravni okvir kulturne politike na razini EU je veoma složen i kompleksan, u svojoj osnovi je sličan načinu upravljanja u ostalim sektorima. Riječ je o sistemu podijeljenih i zajedničkih nadležnosti između država članica i EU institucija i agencija¹⁷. Smatra se da je kultura u uskoj vezi sa sljedećim unijskim politikama: obrazovanjem, znanstvenim istraživanjima, informacijskim i komunikacijskim tehnologijama, socijalnom politikom i regionalnim razvojem.

Razvoj kulture realizira se preko sljedećih planova: Radni plan za kulturu 2015-2018¹⁸, Strateški plan 2016-2020¹⁹ generalnog direktorata za obrazovanje i kulturu i

¹⁷ Institucije i tijela EU od značaja za kulturu su: Odbor za kulturu i obrazovanje pri Europskom parlamentu, Vijeće EU - direktorat za obrazovanje, mlade, kulturu i sport, Kreativna Europa pri EU Komisiji, Povjerenstvo za socijalnu politiku, obrazovanje, zapošljavanje, istraživanje i kulturu pri Odboru regija i Izvršna agencija za obrazovanje, audovizualnu politiku i kulturu.

¹⁸ Spomenuti plan kreiran je na osnovu: Član 167. Sporazuma o funkcioniranju EU (Treaty on the Functioning of the European Union - TFEU), Europske agende za kulturu (2007) čiji je osnovni cilj promocija kulturalne raznolikosti i interkulturalnog dijaloga, Programa kreativna Europa 2014-2020 u čijem fokusu su: europska kulturalna i jezička raznolikost, kulturno naslijeđe, jačanje kompetitivnosti europskog kulturnog i kreativnog sektora u kontekstu ostvarivanja pametnog, održivog i inkluzivnog rasta, strategije Europa 2020 i radnog plana za kulturu 2011-2014. Realizacija prioriteta ovog plana povjerena je državama članicama i Komisiji. Ključni prioriteti su: pristupačna i inkluzivna kultura (razvoj ključnih kompetencija o kulturalnoj svijesti i izražavanju), promocija pristupa kulturi putem digitalnih medija (politike i strategije za razvoj publike), poticaj doprinosa kulture socijalnom uključivanju (poticaj institucijama kulture da surađuju sa sektorom zdravstvene zaštite, socijalnog rada i sl). Naredni prioritet se odnosi na kulturno naslijeđe, a oslanja se na razvoj participativnog upravljanja kulturnim naslijeđem, izgradnja kapaciteta i razvoj znanja i vještina uposlenika u ovom sektoru, zaštita kulturnog naslijeđa od prirodnih nepogoda i posljedica ljudskog djelovanja. Kulturni i kreativni sektor predstavljaju naredni prioritet jer su dio kreativne i inovativne ekonomije. U tom kontekstu prioritetne aktivnosti su: osiguranje pristupa financijama, razvoj poduzetničkih i inovativnih potencijala u kulturnom i kreativnom sektoru, održivi kulturni turizam. Promocija kulturalne različitosti EU, kulturalni vanjski odnosi i mobilnost su još jedan od prioriteta ovog plana, a njegova realizacija obuhvata sljedeće aktivnosti: razvoj EU kooperativnih kulturnih politika, jačanje strateškog pristupa kulturi i vanjskim poslovima EU, interkulturalni dijalog i mobilnost (Official Journal of the European Union 2014/C 463/02).

¹⁹ Kulturni i kreativni sektor generira 4,5 % GDP i 3,8 % ukupno zaposlenih na razini EU. U strateškim ciljevima ovog direktorata ključni su: kompetitivnost, zapošljavanje, rasti i socijalno uključivanje (European Commission, 2016).

Kreativna Europa²⁰. EU putem programa Kreativna Europa financira: projekte prekogranične suradnje između kulturnih i kreativnih organizacija unutar EU-a i izvan njega, izgradnju mreža kojim se kulturnim i kreativnim sektorima omogućuje lakše međunarodno djelovanje i jača konkurentnost, prevođenje i promicanje europskih književnih djela, izgradnju platformi za kulturne subjekte koji promiču nove umjetnike i potiču prave europske programe kulturnih i umjetničkih događanja, izgradnju kapaciteta i stručnoj izobrazbi djelatnika u audiovizualnom sektoru, filmske festivale na kojima se promiču europski filmovi, fondove za međunarodnu koprodukciju filmova, razvoj publike u smislu jačanja filmske pismenosti i jačanja interesa za europske filmove nizom događanja (Europska komisija 2014). Zatim, promovira razvoj fikcije, animacije, kreativnih dokumentarnih filmova i videoigara za europsko kino, televizijsko tržište i ostale platforme, izobrazbu i razvijanje vještina stručnjaka u audiovizualnom sektoru, distribuciju i prodaju audiovizualnih djela u Europi i izvan nje (Europska komisija 2014).

Od 2016. u program Kreativna Europa uključeni su i instrument financijskog jamstva u iznosu od 121 milion eura kako bi se kulturnim i kreativnim sektorima omogućio lakši pristup financijama.

Podrška kulturnim i kreativnim sektorima pruža se i u okviru ostalih programa koje financira EU: Erasmus⁺²¹, program EU-a za konkurentnost poduzeća, te malih i srednjih poduzeća COSME²².

Uzimajući u obzir prethodne elaboracije i kratak pregled institucionalnih, strateških i projektnih opredjeljenja EU, evidentno je da Bosna i Hercegovina treba pratiti procese koji se odvijaju u oblasti kulture, kulturnih i kreativnih industrija, prije svega, radi stvaranja vlastitih kapaciteta da spomenute industrije stavi u funkciju razvoja. U tom pravcu su već načinjeni određeni koraci. U 2014. godini potpisan je sporazum sa EU o pristupanju BiH programu Kreativna Europa 2014-2020, a zatim je naredne godine otvoren Desk kreativna Europa. Prema dostupnim podacima (Desk kreativna Europa) sve veći broj institucija kulture i umjetnosti uspješno aplicira na

²⁰ Program Kreativna Europa nastavak je uspješnih programa MEDIA, MEDIA Mundus i Kultura i njime se potiču rast i zapošljavanje u europskoj kinematografiji, umjetnosti i kreativnim djelatnostima. Programu Kreativna Europa namijenjeno je 1,46 milijardi EUR u razdoblju od 2014. do 2020., čime se želi: očuvati i promicati kulturnu i jezičnu raznolikost Europe te njezino kulturno bogatstvo, pridonijeti cilju ostvarivanja pametnog, održivog i uključivog gospodarskog rasta u EU-u, pomoći umjetničkom i kreativnom sektoru da se prilagodi digitalnom dobu i globalizaciji, otvoriti nove međunarodne prilike i tržišta te proširiti publiku, promicati gospodarski razvoj (EU 2018a).

²¹ Podupire se razvoj vještina putem obrazovanja te stvaranje znanja i partnerstava putem osnivanja saveza znanja i saveza sektorskih vještina (Europska komisija 2014).

²² Podupire poduzetništvo te pristup financijama i tržištima za mala i srednja poduzeća (Europska komisija 2014).

pozive za dostavu projektnih prijedloga, no nužno je i dalje raditi na informiranju o mogućnostima koje daje ovaj program.

ZAKLJUČAK

Nezavidan položaj kulture i umjetnosti u našem društvu rezultat je nedovoljne angažiranosti nadležnih institucija u pravcu kreiranja sveobuhvatne kulturne politike. U tom kontekstu, nužno je provesti seriozno istraživanje koje će detaljno prikazati stanje kulture u Bosni i Hercegovini. Ovo istraživanje po svojoj strukturi mora uključiti sve aktere sa svih razina vlasti. Nužno je na jednom mjestu objediniti sve potrebne informacije o zakonskim, institucionalnim, finansijskim i ljudskim resursima u oblasti kulture, te uz puno uvažavanje sistema nadležnosti kreirati set zajedničkih mjera i ciljeva kulturne politike. Kreiranje kulturne politike na državnoj razini uz uvažavanje svih specifičnosti našeg društva doprinijet će stabiliziranju, zaštiti i razvoju kulture. Nadležne institucije moraju promijeniti percepciju koja se odnosi na financiranje kulture, obrazovanja i istraživanja, pri čemu je ključno naglasiti da financiranje ovih oblasti nije trošak nego investicija. Spomenute oblasti su ključne za razvoj kulturne i kreativne industrije koja se smatra značajnim generatorom razvoja sa pozitivnim korelirajućim i multiplicirajućim efektima. Značaj razvoja kulturnih i kreativnih industrija prepoznala je i EU, te je kreirala adekvatan regulatorni, institucionalni i programski okvir u kojem djelomično može participirati Bosna i Hercegovina. U tom pravcu stvorene su pretpostavke za učešće u programu Kreativna Europa, a ovu mogućnost već koriste institucije kulture i umjetnosti. Nužno je naglasiti da mogućnosti finansiranja kulture i umjetnosti iz fondova EU ne amnestiraju nadležne vlasti od odgovornosti za razvoj boljih modaliteta upravljanja i financiranja ovih institucija.

LITERATURA

1. Avril, Joffe, Monica Newton (2008), "The Creative Industries in South Africa. REsearch Commissioned by Department of Labour South Africa", pristupljeno 20. 01. 2018 http://www.labour.gov.za/DOL/downloads/documents/research-documents/Creative%20Industries_DoL_Report.pdf
2. Bakić, Sarina (2013), „Kulturna politika u Bosni i Hercegovini - Mjesto susreta države i kulture“, Sarajevski žurnal za društvena pitanja/Sarajevo Social Science Review, godište II, broj 1, proljeće/ljeto 2013., Fakultet političkih nauka Univerzitet u Sarajevu, Sarajevo
3. Benner, Maximilian (2017), "Culture in local and regional development: A Mediterranean perspective on the culture/economy nexus", pristupljeno 20. 01. 2018. <https://mpr.ub.uni-muenchen.de/77787/> MPRA Paper No. 77787
4. City of London Economic Development (2013), "The Economic, Social and Cultural Impact of the City Arts and Culture Cluster", pristupljeno 20. 01. 2018 <https://www.cityoflondon.gov.uk/business/economic-research-and-information/researchpublications/Documents/research-2013/Economic-social-cultural-impact-of-the-city-arts-and-culture-clusture-ForWeb.pdf>
5. David, Filip (1997), *Jesmo li čudovišta*, Bosanska knjiga, Sarajevo.
6. De Albuquerque, Vasconcellos, Ana Maria and Mário Vasconcellos Sobrinho (2014), "Knowledge and culture: two significant issues for local level development programme analysis", INTERAÇÕES, Campo Grande, v. 15, n. 2, p. 285-300, jul./dez. 2014. pristupljeno 20. 01. 2018. <http://www.scielo.br/pdf/inter/v15n2/07.pdf>
7. Department of Business, Economic Development and Tourism (2012), *Hawaii's Creative Industries Update Report 2012*. pristupljeno 20. 01. 2018 http://files.hawaii.gov/dbedt/economic/data_reports/hawaii-creative-report/HI_Creative_Ind_August_2012_final.pdf
8. Doknić, Branka (2013), *Kulturna politika Jugoslavije 1946-1963*, Službeni glasnik, Beograd
9. Domazet, Anto, Muamer Halilbašić, Jasmina Osmanković, Almir Peštek (2016), *Kreativna industrija u Kantonu Sarajevo*. Ekonomski institut Sarajevo, Sarajevo, pristupljeno 20. 01. 2018. https://zpr.ks.gov.ba/sites/zpr.ks.gov.ba/files/kreativna_industrija_u_kantonu_sarajevu_-_final_0.pdf
10. Dragičević-Šešić, Milena, Sanjin Dragojević (2005), *Menadžment umetnosti u turbulentnim okolnostima*, Clio, Beograd

11. Duxbury, Nancy, Jyoti Hosagrahar, Jordi Pascual (2016), "Why must culture be at the heart of sustainable urban development?" Agenda 21 for culture - Committee on culture of United Cities and Local Governments (UCLG)" pristupljeno 20. 01. 2018 [http://www.agenda21culture .net/sites/default/files/files/documents/en/culture_sd_cities_web.pdf](http://www.agenda21culture.net/sites/default/files/files/documents/en/culture_sd_cities_web.pdf)
12. EU (2018a), *Kultura u Europskoj uniji*, pristupljeno 20. 01. 2018. https://europa.eu/european-union/topics/culture_hr
13. European Comission (2016), *Strategic Plan 2016-2020 DG EDUCATION AND CULTURE*, pristupljeno 20. 01. 2018. https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/strategic-plan-2016-2020-dg-eac_march2016_en.pdf
14. Europska komisija (2014), *Politike Europske unije: Kultura i audiovizualna politika*. Luksembourg: Ured za publikacije Europske unije, pristupljeno 20. 01. 2018 https://europa.eu/european-union/file/845/download_hr?token=W7d8qfwF
15. EY (2015), *Cultural Times the First Global Map of Cultural And Creative Industries*. pristupljeno 20. 01. 2018 http://www.worldcreative.org/wpcontent/uploads/2015/12/EY_CulturalTimes2015_Download.pdf
16. Farinha, Cristina (2017), *Developing Cultural and Creative Industries in Georgia. EU- Eastern Partnership Culture and Creativity Programme*. pristupljeno 20. 01. 2018. <https://www.culturepartnership.eu/upload/editor/2017/Research/171116%20Creative%20Industries%20Report%20for%20Georgia.pdf>
17. Federal Ministry for Economic Affairs and Energy (BMWi) Public Relations (2016), *Monitoring Report 2016: Selected Economic Key Data on the Culture and Creative Industries*, Berlin, pristupljeno 20. 01. 2018 https://www.bmwi.de/Redaktion/EN/Publikationen /monitoring-of-selected-economic-key-data-on-culture-and-creativeindustries2016.pdf?__blob =publicationFile&v=4
18. Federal Ministry of Science, Research and Economy (2016), *Creative Industries Strategy for Austria*, pristupljeno 20. 01. 2018 <https://www.en.bm-dw.gv.at/Innovation/Innovationandtechnologiepolicies/Documents /Creative%20for%20Industries%20Strategy%20Austria.pdf>
19. Florida, Richard (2005), *Cities and the Creative Class*, Routledge, New York / London.
20. Higgs, Peter L., Stuart D. Cunningham (2007), *Australia's Creative Economy: Mapping Methodologies*, ARC Centre of Excellence for Creative Industries & Innovation (CCI), Brisbane

21. Ilmonen, Kari (2009), *The Role of Culture in Regional Development Work - changes and tensions*, University of Jyväskylä, pristupljeno 20. 01. 2018. <https://jyx.jyu.fi/bitstream/handle/123456789/22662/978-951-39-3744-7.pdf>
22. Initiative Culture and Creative Industries of the German Federal Government (2009), *Culture and Creative Industries in Germany Research Report*. Federal Ministry of Economics and Technology. pristupljeno 20. 01. 2018. http://www.kulturwirtschaft.de/wp-content/uploads/2009/03/german_cci_en_summary_0903231.pdf
23. Lepenies, Wolf (2009), *Kultura i politika*, Geopoetika, Beograd
24. Lindeborg, Lisbeth, Lars Lindkvist (Ed.) (2013), *The Value of Arts and Culture for Regional Development*, Routledge, London
25. Matei, Florentina Daniela (Titilină) (2015), *Cultural tourism potential, as part of rural tourism development in the North-East of Romania*, Procedia Economics and Finance 23. 453 – 460. pristupljeno 20. 01. 2018. https://ac.els-cdn.com/S2212567115005845/1-s2.0-S2212567115005845-main.pdf?tid=9c3f2b92-a3fd-4803-94f3-b8a99b13955e&acdnat=1533896529_3fd5682825265d35eed366d023bee0aa
26. McAdams, Michael (2007), "Global Cities as Centers of Cultural Influence: A Focus on Istanbul, Turkey", *Transtext(e)s Transcultures, Journal of Global Cultural Studies*, Vol. 3, str. 151-165.
27. McCann, Eugene J. (2003), "The cultural politics of local economic development: meaning-making, place-making, and the urban policy process", *Geoforum* 33 (2002), str. 385–398. pristupljeno 20. 01. 2018 <http://www.sfu.ca/~emccann/Geoforum%20Cultural%20Politics.pdf>
28. Mexican business climate for Dutch Creative Industries (2013), *Sector Report Creative Industries Mexico 2013*, pristupljeno 20. 01. 2018. <https://www.rvo.nl/sites/default/files/2014/02/Sector%20Report%20Creative%20Industries%20Mexico%202013.pdf>
29. Mollard, Claude (2000), *Kulturni inženjering*, Clio, Beograd
30. Mujkić, Asim (2007), *Mi građani etnopolisa*, TKD Šahinpašić, Sarajevo
31. OECD (2009), *The Impact of Culture on Tourism*, OECD, Paris
32. OECD (2017), *Culture and Local Development: Maximising the Impact*, pristupljeno 20. 01. 2018. <https://www.oecd.org/cfe/leed/OECD-GUIDE-MUSEUMS-AND-LD-Dec-2017.pdf>
33. *Official Journal of the European Union Conclusions of the Council and of the Representatives of the Governments of the Member States, meeting within the*

- Council, on a WorkPlan for Culture (2015-2018) (2014/C 463/02)*. pristupljeno 20.01.2018 <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELE-X:52014XG1223%2802%29&rid=1>
34. Pratt, Andy C. (2010), "Creative cities: Tensions within and between social, cultural and economic development A critical reading of the UK experience", *City, Culture and Society* 1 (2010) 13–20. doi:10.1016/j.ccs.2010.04.001
 35. Robinson, Mike, David Picard (2006), *Tourism, Culture and Sustainable Development*. UNESCO, pristupljeno 20. 01. 2018., http://unesdoc.unesco.org/images/0014/001475/147_578e.pdf
 36. Douglas, Noonan S., Ilde Rizzo (2017), "Economics of cultural tourism: issues and perspectives", *J Cult Econ* 41:95–107, Pristupljeno 20. 01. 2018 <https://link.springer.com/content/pdf/10.1007%2Fs10824-017-9300-6.pdf>
 37. Shahzalal, Md (2016), "Positive and Negative Impacts of Tourism on Culture: A Critical Review of Examples from the Contemporary Literature", *Journal of Tourism, Hospitality and Sports, An International Peer-reviewed Journal* Vol. 20, str. 30-34.
 38. Smidt-Jensen, Søren (2007), "The roles of culture and creativity within urban development strategies. Outlining a theoretical framework for analysing Scandinavian cities", CSB Working Paper nr. 8., Centre for Strategic Urban Research, pristupljeno 20. 01. 2018 https://byforskning.ku.dk/filer/wp_8.pdf
 39. Stojić, Nebojša, Katarina Bačić, Zoran Aralica (2016), "Is Creative Economy in Croatia a Myth or Reality? Some Evidence on the Impact of Creativity on Regional Economic Growth", *Croatian Economic Survey*, Vol. 18, No. 2, December 2016, str. 113-138.
 40. Švob-Đokić, Nada (2017), "Osvrt na tipologije kulturnih politika", IRMO – Institut za razvoj i međunarodne odnose, pristupljeno 20. 01. 2018. http://cul-pol.irmo.hr/wp-content/uploads/2017/04/AO1-N%C5%A0%C4%90_-O-tipologiji-kulturnihpolitika_final.pdf
 41. Tabellini, Guido (2006), *Culture and institutions: economic development in the regions of Europe*, pristupljeno 20. 01. 2018. <https://www.princeton.edu/rppe/speaker-series/speaker-series-2006-07/tabellini.pdf>
 42. The Committee on Culture of the world association of United Cities and Local Governments (UCLG) (2017), *Culture in the Sustainable Development Goals: A Guide for Local Action*, pristupljeno 20. 01. 2018. http://www.agenda21culture.net/sites/default/files/culture_and_sdgs.pdf

43. The Culture for cities and regions (2015), *Successful Investments in Culture in European Cities And Regions: a Catalogue of Case Studies*, pristupljeno 20. 01. 2018. <http://www.cultureforcitiesandregions.eu/culture/resources/Case-studies-catalogue-2-0-complete-version-WSWE-AFJFF5>
44. The European Economic and Social Committee (2016), *Culture, Cities and Identity in Europe Study*. pristupljeno 20. 01. 2018. <https://www.eesc.europa.eu/resources/docs/qe-01-16-463-en-n.pdf>
45. The Swedish Agency for Growth Policy Analysis (2009), *Cultural Industries in Swedish Statistics*, pristupljeno 20. 01. 2018. https://www.tillvaxtanalys.se/download/18.1d7fbce414d2f83fc76829d9/1431416801718/WP_PM_2009_02_en.pdf
46. Throsby, David (2012), *Ekonomika kulturne politike*, Clío, Beograd.
47. Tucker, Matthew (2008), "The cultural production of cities: Rhetoric or reality? Lessons from Glasgow", *Journal of Retail and Leisure Property* (2008) 7, str. 21 – 33.
48. UNESCO (2009), *Culture and development: A response to the challenges of the future?* UNESCO, pristupljeno 20. 01. 2018. <http://unesdoc.unesco.org/images/0018/001876/187629e.pdf>
49. United Nations / UNDP / UNESCO (2013), *Creative Economy Report Widening Local Development Pathways*, pristupljeno 20. 01. 2018. <http://www.unesco.org/culture/pdf/creative-economy-report-2013.pdf>
50. Van der Borg, Jan, Antonio Paolo Russo (2005), *The Impacts of Culture on the Economic Development of Cities*. European Institute for Comparative Urban Research Erasmus University Rotterdam, pristupljeno 20. 01. 2018. <https://www.wien.gv.at/meu/fdb/pdf/intern-vergleichsstudie-ci-959-ma27.pdf>
51. Zadel, Zrinka, Siniša Bogdan (2013), "Economic impact of cultural tourism", *UTMS Journal of Economics* 4 (3): 355–366. http://www.utmsjoe.mk/files/Vol.%204%20No.%203/1-9B-Zadel_-_Bogdan_Croatia.pdf

IMPROVING THE CULTURAL POLICY IN THE CONTEXT OF THE DEVELOPMENT OF BOSNIA AND HERZEGOVINA

Summary:

Unflattering position of culture in the Bosnian society is a significant problem that can be solved by systematic, planned and strategic approach. Taking into account the position of culture and art in the Bosnian society, there is an obvious lack of interest of the crucial actors (authorities, artists and the scientific community) for serious consideration of this issue. Specific legal and political organization of the country as well as the system of shared responsibilities further complicate the creation of an adequate framework for the adoption and implementation of cultural policy. In this context, the authors emphasize the importance of cultural policy and its contribution to the development of the Bosnian society, especially in the context of EU integration.

Key words: culture; cultural policy; economic development; social development; EU integration

Adresa autora

Authors' address

Sarina Bakić

Ehlimana Spahić

Fakultet političkih nauka Univerziteta u Sarajevu

sarina.bakic@fpn.unsa.ba

ehlimana.spahic@fpn.unsa.ba

